

Közkinccs vagy a múzeum tulajdona?

A régi festmények és a szerzői jog szövevényes viszonya

A szerzői jog olyan, mint egy időkapszula. Az alkotó halála után még hetven évig jelent jövedelmet leszármazottjai számára. Ezután a mű közkinccsé válik. Bárki használhatja, és senki nem birtokolhatja. Legáltalábbis elvileg. A gyakorlatban azonban nagyon is más a helyzet.

Ha például valaki könyvet ír Sandro Boticelli életéről, akkor annak ellenére, hogy a festő 510 éve halott, nincs könnyű dolga a festményeket illetően. Nemcsak azt kell megtalálnia, hogy a művész képei a világ melyik múzeumban lapulnak, de annak is alaposan utána kell járnia, hogy az adott intézmény milyen jogi feltételeket szab a képek felhasználását illetően. Van néhány olyan múzeum, ahol mindent szabad. A képek ott vannak nagy felbontásban a honlapon, és kérvényezni sem kell a felhasználását, csak bejelenteni, mi a tervünk vele. Egy kattintás, és már is szabad a vásár: lehet belőle könyv, paplanhuzat, póló, hűtőmágnes, amit csak szeretnénk.

Vannak olyan intézmények, ahol a tudományos munkák számára ingyen adják – de megtiltják a kereskedelmi használatot, és hogy ezt nyilvántarthatassák, arra kérnek, hogy töltsünk ki néhány formanyomtatványt. A leggyakrabban azonban azzal találkozunk a kutatók, hogy amennyiben szeretnék a képet nyomdai minőségben megkapni, hosszadalmas adminisztratív procedúrát kell végigcsinálniuk, és súlyos pénzeket kell kifizetniük annak felhasználásáért. Aki pedig elmulasztja, annak kemény pert akasztanak a nyakába, mert megsértik a „szerzői jogot”. Félreértés ne essék: nem a kép eredeti alkotójának a jogát, hiszen az már réges-régen lejárt. Amikor azonban egy fotós lefényképezte a festményt vagy grafikát, ezzel egy új alkotás jött létre, és ezt ettől kezdve újra védi a szerzői jog.

DE EZ VALÓBAN ÍGY LENNE?

A helyzet nem egyértelmű. Sok országban, például az Egyesült Királyságban a törvény kimondja, hogy a szerzői jogot a „homlok verejtéke” hozza létre. Ez azt jelenti, hogy másolással nem lehet jogot szerezni egy műalkotásra, mert annak feltétele a szellemi erőfeszítés. Tehát a műtárgy lefotózásával (ha az valóban csak hű és pontos bemutatást jelent) a fényképező nem szerez szerzői jogot, bármennyire is komoly szaktudást igényel egy festmény lefényképezése. A fotós ugyanis nem ad hozzá kreatív,

egyedi munkát, még akkor sem, ha digitálisan feljavitja, hiszen annak a célja is csak az eredeti minél pontosabb bemutatása. A jog tehát valójában nem a múzeumok pártján áll, ezért azt, hogy pénzt kérnek az általuk őrzött képek felhasználásáért, egyre több helyen kérdőjelezzik meg. Már csak azért is, mert többségük nem privát, hanem állami kézben van, és így a benne tárolt műkincsek is a „köz tulajdonai”. Így amikor a múzeumok pénzt kérnek azok felhasználásáért, valójában saját alapelveiknek mondanak ellent.

MÉGIS MENNYI PÉNZRŐL BESZÉLÜNK?

Az árak egészen széles skálán mozognak. Az Uffiziben 10 és 150 euro közötti összeget kérnek egy képért attól függően, milyen célra akarjuk felhasználni. A tudományos célokra, kis példányszámban készült fekete-fehér kiadványok költsége tartozik a skála alsó végébe. Ám ha egy regény címlapjára szeretnénk, mondjuk, Caravaggio *Medúzáját* rakni, akkor az már 150 euro is lehet. A dolog ott lesz igazán pikáns, amikor, mondjuk, egy olyan múzeum kér súlyos összegeket a falain látható képekért, amelybe egyébként ingyenes a belépés, és még fotózni is szabad. Tehát ha valaki fogja magát, és bemegy a Tate Gallerybe, gond nélkül lefényképezheti Turner képeit. Ám annak ellenére, hogy az így készült képnek ó a fotósa, tehát nincs rajta egy másik ember szerzői joga (lévén Turner 170 éve halott), mégsem használhatja fel a képet, és készíthet belőle kulcstartót, hogy aztán eladja a webshopjában.

De nem csak a kereskedelmi felhasználás tiltott! Ha egy PhD-hallgatónak lenne szüksége pár Turner-képre, ahhoz a dolgozathoz, amit rajta és a témavezetőin kívül senki más nem fog látni, hivatalosan 15 fontot kell képenként fizetnie. Ha később a műve kiadásra kerül, minden egyes illusztráció további 130 fonttal könnyíti meg a zsebet.

Ezek az összegek egyesével is komoly érvágást jelentenek – de ha belegondolunk abba, hogy egy egyszerű tudományos cikkhez is tucatnyi kép kell, ami egy könyv esetében már több száz is lehet, és elkezdünk szorozni, akkor máris könnyebben érthető, miért kerülnek irreálisan sokba a művészeti albumok, miért ír bennük a szerző olyan művekről, amelyekről nincs illusztráció, és miért marad sok érdekes mű a fiókban.

AKKOR A RÉGI KÉPEK MÉGSEM KÖZKINCSEK?

Ez a kérdés régóta foglalkoztatja a múzeumi szakembereket, művészettörténészeket, és egyre többen gondolják úgy világszerte, hogy a múzeumok jelenlegi eljárásmodja nemcsak jogtalan, de káros is. Ezért a haladó gondolkodású múzeumok az utóbbi években sorra mondanak le a birtokukban lévő képek szerzői jogának eladásából származó bevételekről. A mozgalom Amerikából indult, és a Bridgeman Art Library kontra Corel Corporation eset indította el.

Egy brit székhellyel rendelkező cég, a Bridgeman Art Library nagy múzeumok híres képeiről készített kiváló felbontású fotókat, majd egyfajta fotóügynökségként eladta azokat. Ők perelték be a Corel Corporation nevű kanadai szoftvercéget, akik 1999-ben kiadtak egy olyan CD-ROM-ot, amelyen százhusz európai művész képe szerepelt. A képeket egy kisebb cégtől vették meg, teljesen jóhiszeműen. Ám a Bridgeman Art Library azt állította, e képek eladására csak és kizárólag ők voltak jogosultak, mert bár a festmények szerzői joga lejárt, az általuk alkalmazott fényképezés munkájával újabb szerzői jogi státusz jött létre, amelyet nem adtak át senkinek. A bíróság azonban nem adott nekik igazat, arra hivatkozva, hogy a képek szolgai másolása nem jelent kreatív munkát, így nem állhatnak szerzői jogi védelem alatt. A Bridgeman nem fellebbezett – valószínűleg azért, mert nem akarták, hogy ez a per még nagyobb visszhangot keltsen. Ám ezzel az ítélettel olyan lavina indult be, ami visszafordíthatatlan következményekkel járt.

Bár a mai napig sok amerikai múzeum honlapján olvashatunk komoly fenyegetéseket arra vonatkozóan, hogy mekkora pert akasztanak a nyakunkba, ha előzetes írásbeli engedélyük és pénzfizetés nélkül próbáljuk meg felhasználni a képeiket, valójában 1999 óta egyetlen ilyen eljárás sem indult, ugyanis ennek nincs jogi alapja. Ezzel párhuzamosan pedig egyre több és több múzeum vonta le a per alapját a tanulságot.

A SÁRGA TEJESLÁNY PROBLÉMÁJA

A Rijksmuseum akkor döntött képeinek ingyenessé tétele mellett, amikor szembesültek azzal, hogy az egyik leghíresebb képük, Johannes Vermeer *Tejlesztény* című festménye tízezer példányban van fenn az interneten – annak ellenére, hogy a jogokat hivatalosan a Rijksmuseum soha nem adta el másnak –, ráadásul nemcsak hogy fenn van, de a szerzőhöz és a kép hírnevéhez méltatlan módon rossz felbontásban, sárgán, fakón.

Az óriási számot látva a múzeumnak el kellett fogadnia, hogy az általuk oly erősen védett exkluzivitás nem létezik, és hogy az embereknek szükségük van erre a képre. Ezért úgy döntöttek, ha már megakadályozni és betiltani nem tudják, legalább megpróbálják a képpel kapcsolatos kommunikációt ők irányítani, és közzétették weboldalukon a saját, tökéletesen színhelyes, nagy felbontású fotójukat a festményről. A kép és vele együtt a múzeum weboldala hamarosan a Google-keresések élére ugrott, és összességében a múzeum úgy becsüli, ezzel végül is nyertek, mert bár elestek némi bevételtől, de cserébe komoly reklámértéket kaptak, amelynek köszönhetően új szponzorok, mecénások találtak rá a múzeumra, ráadásul a látogatók száma és elégedettsége is növekedett.

Üzletpolitikájuknak ráadásul olyan nem várt mellékhatása is lett, hogy ma már egyre több és több kutató foglalkozik a „holland aranykor” művészetével. Ez szerintük annak is köszönhető, hogy a képi anyag szabadon kutatható és felhasználható. Sőt, nemcsak több ezzel foglalkozó tudományos könyv készül, de azok olcsóbbak is lettek, hiszen a képek jogdíját nem kell kifizetni, így a kiadók is szívesebben foglalkoznak vele. A várakozásokkal ellentétben tehát a képek szabad és széles körű felhasználása

nem elérték telenítette a múzeumban található festményeket, épp ellenkezőleg: híresebbé, ismertebbé és népszerűbbé tette azokat.

MI A MÚZEUM FELADATA?

A múzeumok küldetése az emberiség közös kincsének megőrzése és megosztása. Utóbbihoz pedig hozzátartozik, hogy hozzáférhetővé tegyék azt – ne csak a kutatás és az oktatás, de az egyes emberek számára is. A múzeumok ugyanis azért gyűjtenek dolgokat, mert hisznek benne, hogy az fontos, értékes, valamint különleges dolgokat tud elmondani az emberiség történetéről és kulturális fejlődéséről. De csak akkor, ha hozzáférhető.

A 21. század a vizuális kultúra kora, melyben a képalapú platformok a legnépszerűbbek. A Pinterest, az Instagram, a Flickr milliárdos látogatottságot generál, és ezeket a platformokat a múzeumok maguk is kihasználják. Napi szinten posztolják a képeket gyűjteményük legféltettebb darabjairól. Hogy mindezt ingyenessé is tegyék, nem kíván extra erőfeszítést vagy kiadást – csak szándékot.

Aki pedig nem követi ezt a trendet, előbb-utóbb óriási hátrányt fog szenvedni, hiszen kis kreativitással, némi rugalmassággal és jókora adag találékonysággal csodálatos festményekkel, rézkarcokkal teli könyveket lehet összerakni azoknak a múzeumoknak a gyűjteményéből, akik ezért nem kérnek pénzt. Ennek pedig logikus következménye, hogy a náluk gyűjtött művek népszerűbbek, láthatóbbak lesznek – azok a múzeumok pedig, amelyek továbbra is pénzt kérnek műveik publikálási jogaiért, egyszerűen kiesnek a kutatásokból, képeik pedig szakmailag is az ismeretlenség homályába süllyednek. Hiszen ami nincs az interneten, az ma már nem létezik, és előbb-utóbb ez a nézőpont a tudományos életbe is begyűrűzik.

2019-ben az Európai Parlament kimondta, hogy a köz-kincseknek nemcsak a múzeumokban, de az online térben is elérhetőnek kell lenniük, és megtiltotta az új szerzői jogok igénybevételét olyan műalkotásokra, amelyek a szerző halála miatt közkincsnek minősülnek. Ez gyakorlatilag megszünteti a múzeumok jelenlegi szabályozásának jogalapját. A tagállamok két évet kaptak arra, hogy ezt a nemzeti jogba beilleszték.